

KULTTUURIPERINTÖ JA TULEVAISUUS KULTURARV OCH FRAMTIDEN

Vaikutamme kulttuuriperinnöllä aina ympäristöömme ja tulevaisuuteen, vaikemme tekisi sitä tarkoituksellisesti. Museot ovat osa yhteiskuntaa. Niissä tehtävä käytännön työ kytkeytyy ajan poliittisiin, taloudellisiin ja hallinnollisiin toimiin ja tavoitteisiin. Tarkastelen kulttuuriperintöä ja museotyöskentelyä tavoitteellisena, yhteiskunnallisena toimintana, joka asettuu vastaamaan ajan-kohtaisiin tarpeisiin ja rakentamaan toivottavaa tulevaisuutta. Kulttuuriperinnön on todettu olevan voimakas ja tunteisiin vetoava kulttuurituotannon muoto, jolla on merkitystä erityisesti sosiaalisena ja taloudellisena uudistajana¹.

Oman työn kriittinen tarkastelu on luonnollinen osa yhteiskuntaan sidoksissa olevaa kulttuuriperintötyöskentelyä. Kulttuuriperinnön ja museologian tutkimus tuovat siihen oman pohtivan ja kriittisen tarkastelunsa, mikä näkyy tämänkin *Suomen Museo – Finskt Museum* -juhlanumeron artikkeleissa. Tutkimuksen merkitys on suuri, koska sen avulla on mahdollista havaita ja kielteisissä tilanteissa korjata kulttuuriperintötyön vaikutuksia ihmisiin ja ympäristöön.

Kulttuuriperinnöllä vaikuttamisen tavat ovat erilaisia eri yhteyksissä ja eri aikoina. Parhailleen maailma elää itseään uuteen järjestykseen, kuten teki Suomen Muinaismuistoyhdistyksen syntyvaiheissakin 150 vuotta sitten. Murroskohdissa muutokset ovat niin suuria, että ne tuovat maailmanlaajuisesti muutoksia arjen käytänteistä ja maailman ymmärtämisestä yhteiskunnan rakenteisiin asti. Uudenlaiset näkemykset ja toimintatavat leviävät laajalle ja vaikuttavat paikallisesti.² Tällaisissa murroksissa kulttuuriperinnölle on erityistä tarvetta³. Muutoksessa olevat asiat vaikuttavat siihen missä yhteydessä ja minkälaisista kulttuuriperintöä tarvitsemme.

1800-luvun murroskauden haaste

Muinaismuistoyhdistyksen alkuaikoina oli keskeistä luoda ihmisille kiinnikkeitä teollistuvassa, koneistuvassa ja kaupungistuvassa maailmassa, jossa sil-

loiset yhteiskunnan rakenteet hakivat uusia muotoja⁴. Muinaisuuden avulla rakennettiin siksi ajatusta kansasta ja kansallisuudesta⁵. Kuten Tuukka Talvio tässä juhlanumerossa toteaa Suomen Muinaismuistoyhdistyksen julkaisuja ja taustaa käsittelevässä katsauksessaan, yhdistys perustettiin vuonna 1870 muinaisuuden tutkimiseksi ja Kansallismuseon aikaansaamiseksi. Se luotiin vastaamaan aikansa tarpeeseen ja tulevaisuuden rakentamiseksi.

Janne Vilkkuna avaa katsauksessaan näkökulman siihen, miten esineiden ja niihin liittyvien symbolien tutkimisella voi hahmottaa yhdistyksen perustamisajan yhteiskunnan rakenteellisia muutoksia. Vuonna 1865 kirkollinen ja maallinen valta erotettiin. Seurakuntien alueella tulivat toimimaan uudet hallintomuodot, kunnat, jotka tarvitsivat sinettejä asiakirjojensa vahvistamiseen. Maallisen vallan kunnansinettien kuviot ja raamatulliset tekstit kertovat symbolisella kielellään siirtymävaiheen ajattelumaailmasta. Virpi Mäkinen analysoi artikkelissaan valokuvia, jotka kertovat 1800–1900-luvun vaihteen kansallisista pyrkimyksistä ja matkailun edistämisestä. Noin 600 valokuvaa saatiin keskisuomalaisilta harrastajavalokuvaajilta 1900-luvun alun keruuhankeessa valokuvakirjaan, joka ei lopulta toteutunut. Näitä kuvia, keruuta ja kuvien muita vaiheita koskevia tietoja on mahdollista analysoida kokonaisuutena, koska kuvien asiayhteys on arkistossa tallessa. Keruu ja kuvien aihepiirit kuvastavat aikanaan merkityksellisenä nähtyjä piirteitä ja käsittelevät Keski-Suomen luontoa sekä muuttuvia elinkeinoja ja maisemia. Kansallisuusaatteen rakentumisen kannalta on kiinnostavaa havaita, että kansan kuvauksia niissä on vähemmän.

Aiempiä murroksia valaisevat aineistot ja niiden kontekstitiedot ovat arvokkaita murroksissa elävän kulttuuriperintötyön ymmärtämiseksi. Niiden tutkiminen tuo tarpeellista perspektiiviä myös nykyisen muutoksen aikakauden hahmottamiseen.

Nykymurroksen kiperät kysymykset

Nykymurroksessa on osoitettu kolme muutoksessa olevien ilmiöiden kimp-pua, megatrendiä, jotka vaikuttavat keskeisesti koko yhteiskuntaan ja tulevaisuuteen⁶. Kulttuuriperintötyö kytkeytyy niihin ja tuo oman osansa murroksen ymmärtämiseen ja ratkaisujen hakemiseen. Ensimmäinen megatrendi koostuu monesta yhteen liittyvästä asiasta. Uudenlainen media- ja kulutusympäristö muuttaa ihmisten välistä vuorovaikutusta. Ihmiset, tieto ja aineelliset hyödykkeet liikkuvat aiempaa intensiivisemmin ja laajemmin. Näiden myötä yhteiskunnan taloudelliset, hallinnolliset, poliittiset ja kulttuuriset rakenteet muuttuvat globaalisti. Tämä kaikki avaa uudenlaisia toiminnan mahdolli-

suuksia, mutta näistä juontuu myös uusia ja mutkikkaita keskinäisjännitteitä ihmisryhmien välille.⁷

Association of Critical Heritage Studies (ACHS) järjesti elokuussa 2020 tulevaisuusteemaisen konferenssin⁸, joka tarjosi läpileikkauksen ajankohtaiseen kansainväliseen keskusteluun kulttuuriperintötyöstä ja kulttuuriperinnön tutkimuksesta. Nykyisiin globaaleihin ihmisryhmien väliin jännitteisiin liittyen oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvoisuuden käsittely museoissa ja kulttuuriperintötyössä keskusteltiin monessa yhteydessä. Eri ihmisryhmien sisäisen ja välisen kulttuurisen kirjon näkyminen arvonsa saavana kulttuuriperintönä museoiden kokoelmissa ja näyttelyissä oli yksi esille tuotu keino globaalien jännitteiden lieventämiseksi ja tasa-arvon tukemiseksi. Ajankohtaisten konfliktitilanteiden käsittely ja kannan ottaminen tasa-arvon puolesta museotyössä oli toinen. Konferenssissa puhuttivat myös dekolonisaatio ja siihen liittyvä repatriaatio isoina globaaleina tasa-arvokysymyksinä. Tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden teemat ovat tärkeitä myös Suomessa. Esimerkiksi hiljattain Suomen kansallismuseo on ottanut aktiivisen roolin repatriaatiossa palauttaessaan Yhdysvaltain alkuperäiskansojen edustajille arkeologisen Mesa Verde -kokoelman ihmisjäänteet ja hauta-antimet⁹.

Toinen keskeinen nykymurroksen megatrendi on ekokriisi eli ihmisten kestämatön vaikutus elonkehään, ilmastoon sekä vesistön ja maaperän saastumiseen, jotka uhkaavat muuttaa maapallon elinkelvottomaksi ihmisille ja monille muille eliölajeille¹⁰. Elokuksessa ACHS-konferenssissa tämä tuli esille museoiden kyvyssä herättää ihmisten huomio ympäristöongelmiin esimerkiksi esittelemällä näyttelyissä ihmisten aiheuttamia ympäristöongelmia.

Kolmas megatrendi on radikaalin uuden teknologian kehittäminen ja sen yhteiskunnalliset ja kulttuuriset vaikutukset. Esimerkistä käyvät digitalisaatio, robotisaatio, tekoäly ja nanoteknologia, jotka muuttavat perustavasti arkisia toiminnan ja yhteistoiminnan tapojamme.¹¹ Nykydokumentoinnissa näiden prosessien seuraaminen voi olla osa museotyötä. Toisaalta teknologia avaa uusia mahdollisuuksia näyttelyihin. Lisäksi aineistojen digitoinnilla ja toiminnan ja kokoelmien uudenaikaisella saavutettavuudella museot kiinnittyvät entistä intensiivisemmin kaikkiin mutkikkaisiin globaaleihin muutosprosesseihin.

Kulttuuriperintöä voi hahmotella tavoitteellisena toimintana suhteessa aikaan, aineelliseen ympäristöön, maailman ymmärtämiseen ja elämään¹². Ihmiset käyttävät kulttuuriperinnön avulla valtaa ja vaikutusvaltaa toisiin ihmisiin¹³ ja suuntavat toimiaan luonnossa, mutta eivät kuitenkaan miten vain. Kulttuurin, yhteiskunnan ja luonnon monimutkaisissa prosesseissa vaikuttavat monenlaiset voimat. Kulttuuriperintö on yhteiskunnallisesti nähty niin tärkeäksi, että sitä ja sillä tehtävää työtä on eri aikoina tuettu monin säädöksin

ja sopimuksin. Tässä numerossa suoraan niihin kohdistuvaa keskustelua käydään Heidi Haapoja-Mäkelän artikkelissa sekä Leena Marsion ja Pirjo Hamarin katsauksessa. Kummassakin on kyse Unescon yleissopimuksesta aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta vuodelta 2003. Suomi ratifioi tämän sopimuksen vuonna 2013. Sopimus on ajankohtainen ja luonteenomainen nykymurrokselle, jossa annetaan sopimuksessa keskeisille osallisuudelle ja yhteisöille aiempaa suurempi rooli yleisesti ja kulttuuriperintötyössä¹⁴.

Kestävän kehityksen toimet on kehitetty Yhdistyneiden kansakuntien piirissä keinoiksi, joilla haetaan ratkaisuja megatrendien osoittamiin nykyaajan kiperiin ongelmiin¹⁵. Tässä *Suomen Museo – Finskt Museum* -juhlanumerossa tarkastelen siksi kulttuuriperintöä kestävän kehityksen ja parhaillaan vahvistuvan kulttuurisen kestävyuden näkökulmasta. Ne tarjoavat useita erilaisia ratkaisuja jotka kytkeytyvät nykyiseen globaaliin murrokseen ja megatrendeihin eri tavoin. Kestävän kehityksen työssä kulttuuriperintötyöskentely yhdistyy toiseen yhteiskunnalliseen toiminnan alueeseen. Nämä tarjoavat toisilleen oman kriittisen näkökulmansa ja molempia on myös syytä tarkastella kriittisesti muista näkökulmista.

Kulttuurinen kestävyys säilyttävänä jatkuvuuden turvaajana

Nancy Duxbury, Anita Kangas ja Christiaan De Beukelaer esittävät neljä erilaista kulttuurisen kestävyuden muotoa. He erittelevät niitä kokonaiskestävyyden ja erityisesti ekologisen kestävyuden edistäjinä. Ensimmäisessä muodossaan kulttuurinen kestävyys on valittujen kulttuuristen ilmiöiden suojelua, jolloin tavoitteena on niiden säilyttäminen mahdollisimman muuttumattomina ja ajassa pitkäkestoisina.¹⁶ Arvoa annetaan asioille, joilla on jo pitkä ikä takanaan ja joille suunnitellaan sitä tulevaisuuteenkin. Varhemmin on painotettu aineellisia asioita eli esineitä, rakennuksia tai ihmisjälkiä maastossa, mutta ajatukset voivat kohdistua myös aineettomaan kulttuuriperintöön eli tietoihin, taitoihin ja tapoihin. Säilyttävä suojelu edellyttää jatkuvaa työtä säilytettävien kulttuurielementtien valikoinnissa ja asettamisessa kulttuurin ja yhteiskunnan väistämättömän muutoksen ulottumattomiin sekä taistelussa materiaa murentavaa ja muokkaavaa luontoa vastaan.

Kahdessa tämän numeron artikkelissa kirjoittajat asettuvat tarkastelemaan kulttuuriperinnön kestävyyttä tästä näkökulmasta. Niissä näkyy tietoisuus siitä, että vuosikymmenten ja vuosisatojen muutoksissa koko ajan valikoituu sattumalta ja eri tarkoituksiin tehtyjen päätösten pohjalta se aineellinen kulttuuriperintö, mihin on löytynyt säilyttämisen tarvetta ja keinoja. Heikki Hanka kuvaa havainnollisesti tällaisten tapahtumien ketjuja Ahvenanmaal-

ta Föglön kirkosta keskiajalta nykypäivään. Analyysinsa pohjalta hän toteaa kontekstin tärkeyden. Vasta tutkimuksessa osoitetut paikalliseen kulttuuri-perintökohteeseen liittyvät sosiaaliset suhteet ja tapahtumat antavat aineelliseen kulttuuriperinnölle merkityksen. Hanka määrittelee kestäväksi sellaisen kulttuuriperintötyön, joka ottaa nämä huomioon.

Niina Uusi-Seppä tarkastelee Kokemäeltä yhtä Suomen ensimmäisistä rakennussuojelukohteista, Pyhän Henrikin saarnahuonetta, jossa perimätiedon mukaan Piispa Henrik vietti viimeisen yönsä. Hirsistä tehdyn saarnahuoneen ympärille rakennettiin 1800-luvulla tiilistä kappeli. Nykyisellään sekä saarnahuone että kappeli ovat suojeltuja. Niiden sijainti Kokemäenjoen viettävällä törmällä on rakennusten säilymisen kannalta pulmallinen. Sateita lisäävä ilmastomuutos hankaloittaa tilannetta entisestään. Uusi-Seppä analysoi artikkelissaan miten eriaikaiset suojelutoimet ja niihin uhratut resurssit kuvaavat saarnahuoneen ja siihen liittyvän jaetun historian yleistä hyväksyntää ja merkitystä. Hän tutkii tätä niin paikallisyhteisön kuin valtakunnallisesti kunkin ajan muinaismuisto- tai kulttuuriperintöhallinnon ja luterilaisen kirkon kannalta.

Oikeus ja omistajuus kulttuuriperintöön

Säilytetyn tai suojellun kulttuuriperinnön tarkastelu ulottuu myös pohtimaan sitä, keillä on oikeus tai omistajuus siihen¹⁷. Ominaista kulttuuriperinnölle on, että siihen voi syntyä henkinen omistajuus tai osallisuuden tunne ilman juridista omistussuhdetta¹⁸. Omistajuus ja osallisuus määräytyvät monisyisessä yhteiskunnallisessa ja sosio-kulttuurisessa kontekstissa¹⁹. Tämän Niina Uusi-Seppäkin toteaa Pyhän Henrikin saarnahuoneen suojelutoimia koskevassa analyysissaan. Juha Ruohonen ja Kirsi Vertainen esittelevät artikkelissaan Juvan Partalan kartanon arkeologisten kaivausten antia. Niillä löytyi rautakautinen ristiriipus, joka osoitti, että alueella on ollut vaurasta asutusta ja kristillisiä vaikutteita jo rautakaudella, toisin kuin aiempien tietojen mukaan on oletettu. Riipus on tuonut Juvalle julkisuutta ja rististä tehtyä kopiota on myyty runsaasti. Talkootyönä toteutetut kaivaukset veivät tutkimuksen osaksi monien paikallisten omaa elämää. Ruohonen ja Vertainen analysoivat kaivausten ja niillä löytyneen esineen vaikutusta sekä paikallishistorian jäsentymiseen uudella tavalla että paikallisten ihmisten osallisuuden tukemiseen ja paikallisen identiteetin vahvistamiseen.

Liisa Kunnas-Pusa ja Tarja Knuutinen erittelevät artikkelissaan paikallisten ihmisten osuutta ja osallisuutta arkeologisen kulttuuriperinnön muodostumisessa Pohjois-Savossa. Varhemman kuvan siihen antavat vuonna 1887

Iisalnessa kiertäneen opettajaopiskelijan Alli Nissisen kertomukset muinaismuistojen keruuretkiltään. Hän tunnisti ja arvosti paikallisten ihmisten eläntönsä kokoamisessa hankkimaansa luontotutunemusta, joka auttoi löytämään muinaismuistoja. Samalla hän harmitteli, että paikalliset eivät olleet kiinnostuneita aineellisista muinaisjäänteistä. Kunnas-Pusa ja Knuutinen toteavatkin, että paikallisille oli enemmän merkitystä menneisyydestä kertovilla tarinoilla, joiden avulla he itse määrittivät suhdettaan ympäristöönsä. Nykyisessä osallistavassa arkeologisessa kulttuuriperintötyössä paikalliset kiinnostuivat, kun saivat asiantuntijoilta tietää kotialueensa arkeologisesta kulttuuriperinnöstä, mutta tarinoilla ei ollut heille entisen kaltaista omaehtoista merkitystä.

Työskentely aineettoman kulttuuriperinnön parissa Unescon vuoden 2003 sopimuksen mukaisesti tuo kulttuuriperinnön suojeluun hiukan eri näkökulman. Leena Marsio ja Pirjo Hamari esittelevät katsauksessaan sen painotuksia. Siinä yhteisöt ovat asiantuntijoiden sijasta keskeisiä kulttuuriperinnön määrittäjinä ja harjoittajina. Sitä kautta ajatellaan erilaisten tietojen, taitojen ja tapojen säilyvän elävässä muodossa. Suojelu ei näissä yhteyksissä tarkoita tapojen säilyttämistä sellaisinaan, vaan yhteisön mahdollisuuksia jatkaa toimintaansa kulttuuriperintönsä parissa, joka maailman muuttuessa muuntuu sen mukana elinkelpoisuutensa säilyttäen.

Kestävyyden määrittäminen valikoiden säilyttävänä työskentelynä kykenee hyvin avaamaan kulttuuriperinnön monisyisyyttä ja muuttuvuutta. Aineettoman kulttuuriperinnön ja elävän perinnön työ nostaa yhteisöt ja heidän oikeutensa määrittää kulttuuriperintöään keskeiseen rooliin²⁰. Tällaiset työskentelyn tavat liittyvät alueiden, yhteisöjen ja yksilöiden identiteettien ja keskinäisten suhteiden määrittämiseen joko kulttuuri-ilmiöiden kautta, ihmisiä ja yhteisöjä osallistavasti tai yhteisökeskeisenä työskentelynä. Nykymurroksen globaalien megatrendien kannalta näillä on merkitystä muuttuvien ja liikkuvien ihmisryhmien välisissä suhteissa ja jännitteissä. Yllä esitellyissä artikkeleissa arvostetaan toisaalta kulttuuriperintöasiantuntijuutta, toisaalta yhteisöjen asiantuntijuutta omasta kulttuuriperinnöstään. Osallisuus, kulttuuriperinnön henkinen omistajuus ja paikallisen identiteetin rakentaminen näyttäytyvät myös toisaalta asiantuntijavaltaisina, toisaalta yhteisökeskeisinä.

Kulttuuriperintötyön kestävät vaikutukset

Toisessa muodossa kulttuurinen kestävyys on Duxburyn, Kankaan ja De Beukelaerin mukaan kulttuuriorganisaatioiden ja kulttuuritoimialojen oman toiminnan vaikutusten suuntaamista aiempaa kestävämmiksi²¹. Kyse on esi-

merkiksi museoiden ekologisesta jalanjäljestä, eli vaikkapa energian kulutuksesta tai luonnon resurssien käytöstä ja kierrätyksestä museon toiminnassa. Mahdollista on myös tarkastella museoiden ja kulttuuriperintötyön roolia sosiaalisen oikeudenmukaisuuden tukijoina ja kestävä talouden edistäjinä.²²

Heidi Haapoja-Mäkelä analysoi artikkelissaan Unescon aineettoman kulttuuriperintösopimuksen toteuttamisen vaikutuksia Suomessa. Hänen analyysinsä kärki osuu siihen, miten aineettoman kulttuuriperinnön luetteloinnin tavat tuottavat kansallisia ja alueellisia kuvauksia meistä eli sisäryhmäisyydestä. Analyysi valaisee samalla sopimuksen mukaisen elävän perinnön toiseuttamisen tapoja. Merkille pantavaa on se, että Haapoja-Mäkelän analysoimaan aineettoman kulttuuriperinnön wiki-luetteloon voi mikä tahansa yhteisö kirjata omaa Unescon aihepiireihin sopivaa kulttuuriperintöään ilman, että niiltä edellytetään tai pyydetään kansallista leimaa. Kuitenkin kuvauksia sisäryhmäisyyttä ja toiseutta ilmentävästä kansallisesta me-ryhmästä löytyi aineistosta hyvin paljon. Haapoja-Mäkelä toteaa Laura-jane Smithiin²³ viitaten, että kansallisuus on monesti väistämättä mukana kulttuuriperintöprosesseissa. Se tulee esille ihmisten odotuksissa ja tässä yhteydessä myös heidän sopimuksen hengen mukaisesti itse määrittämässään kulttuuriperinnössä.

Ildikó Lehtinen analysoi yhden aktiivisen ihmisen vähitellen kertyneestä kansanpukukokoelmastaan perustamaa museota ja sen vaikutuksia identiteetteihin itämarilaisessa kyläyhteisössä. Lehtinen nostaa esille identiteetit sekä yksilön minuuden ja perheen näkökulmasta että yhteisön näkökulmasta kahdesta perspektiivistä: me-henkenä ja yhteisön ulkopuolelta määritettynä. Lehtinen erittelee monisyisesti erilaisia kansanpukujen käyttäjiä ja niiden saamia merkityksiä neuvostoaikaisista nykyisiin. Niihin ei enää arjessa pukeuduta, kuten tehtiin Lehtisen varhaisimpien kenttätöiden aikana 1980–1990-luvun vaihteessa. Museossa arkiesineet ovat saaneet arvokkaan kulttuuriperinnön statuksen, mikä tuo kyläyhteisössä tukea identiteetille kaikilla kolmella ulottuvuudella.

Kulttuurisen kestävyuden kannalta Haapoja-Mäkelän ja Lehtisen artikkelit analysoivat kriittisesti ja vivahteikkaasti kulttuuriperintöprosessien vaikutuksia sosiaaliseen kestävyYTEEN erilaisia sisä- ja ulkoryhmäläisyyden ja yhteisöllisyyden muotoja tuottavina. Anna-Mari Immonen ja Maria Ollila pohtivat katsauksessaan Kansallismuseossa romani-yhteisön kanssa toteutettua romani-pukujen tallennusta ja sen sosiaalisia ja kulttuurisia vaikutuksia. Nämä kulttuuriperintötoimet ja niiden analyysit valaisevat museo- ja kulttuuriperintötyöhön osallistuvien tahtoa, kykyä ja mahdollisuuksia sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteuttamiseen käytännössä. Myös tutkimuksella on vastuuta sosiaalisen kestävyuden tuottamisessa aiheen rajauksellaan, kysy-

myksenasettelullaan ja tuloksillaan. Kriittinen analyysi on merkityksellistä, jotta nykymurroksen keskinäisjännitteisessä maailmassa olisi edellytyksiä välttää toiseuttavia toimia, jotka ovat omiaan tuottamaan kielteisiä jännitteitä eivätkä tue kokonaiskestävyyden saavuttamista.

Kulttuuriperintö huomion herättäjänä ja kestävyysmuuntautumisena

Kolmannella kulttuurisen kestävyuden muodolla on tavoitteena herättää ihmiset huomaamaan ekologisia kestävyysongelmia²⁴. Nykymurroksessa sillä vastataan ekokriisin globaalin megatrendin asettamaan haasteeseen. Kulttuuriperintötyön kannalta kyse on siitä, miten se ohjaa ihmisiä havaitsemaan ympäristöään kestävyysongelmineen²⁵. Anna-Mari Immonen ja Maria Ollila tuovat tällaisesta toiminnasta esimerkkejä TAKO-verkoston nykydokumentointia käsittelevässä katsauksessaan. He esittelevät kuinka verkoston työn puitteissa Kansallismuseossa dokumentoitiin kuluttajien suhtautumista muoviin. Dokumentoinnin kohteena oli ihmisten havahduminen muoviin ekologisena ongelmana. Sen tulokset puolestaan voivat tukea muovin ongelmallisuuden ymmärtämistä laajemmin. Samanlainen merkitys on mahdollinen myös Kansallismuseon ilmastoaktiivisuuden dokumentoinnilla. Immonen ja Ollila painottavat museoiden asemaa yhteiskunnassa vaikuttavina ja vaikeitakin asioita käsittelevinä instituutioina. Siinä vastuullisuus ja oman roolin ja toimien itsereflektiivinen tarkastelu ovat tarpeen, he toteavat.

Neljäs Duxburyn, Kankaan ja De Beukelaerin määrittämä kulttuurisen kestävyuden muoto tarkoittaa kulttuurista transformaatiota tai muuntautumista kohti ekologisesti kestävämpää maailmaa. Kyse on laaja-alaisesta maailmankuvallisesta muutoksesta, jonka vaikutuksesta ihmisten toiminta suhteessa luontoon muuttuisi perustavasti. Kirjoittajat toteavat tämän tarpeelliseksi, mutta vaikeimmin tavoiteltavaksi kulttuuriseksi kestävyudeksi. Koska tässä on kyse globaalista vastuun kantamisesta, tämä edellyttäisi kulttuuriperintötoiminnan globaalia tarkastelua valtioiden harjoittaman kansallisen ja paikallisen kulttuuripolitiikan sijasta.²⁶ Kansainväliset kulttuuriperintösopimukset tukevat työn kansallista luonnetta asettamalla valtiot sopimusosapuoliksi, vaikka esimerkiksi Unescon aineettoman kulttuuriperinnön suojelamisen sopimuksessa määrittelyvaltaa onkin aktiivisesti pyritty siirtämään yhteisöille²⁷.

Varhemmasta muinaismuistoihin rakentuvasta työstä on todettu sen kyky rakentaa tulevaisuutta kansallisuuden konstruoinnin avulla²⁸. Nykyisestä

kulttuuriperintötyöstä on taas havaittu sen taipumus tuottaa kuvaa kansallisesta tai paikallisesta me-ryhmästä käsin, kuten Haapoja-Mäkelä toteaa tämän juhlanumeron artikkelissaan. Globaalin, sekä ekologiseen että kokonaiskestäväään tulevaisuuteen tähtäävän muuntautumisen tuottaminen asettaa siis kulttuuriperintötyölle uudenlaisia kiinnostavia haasteita. Kulttuuriperintö uudistavana, voimakkaana ja tunteisiin vetoavana kulttuurituotantona²⁹ olisi kuitenkin myös siinä omiaan ratkaisuksi.

Kari Korolainen tarjoaa tämän numeron artikkelissaan mielenkiintoisen näkökulman kulttuuriperinnön kykyyn rakentaa ylipäänsä tulevaisuutta. Hän tarkastelee ajan käsittämistä ja nyt-hetkiä *Kansantieto*-lehden 1930-luvun perinnekeruissa kootuista piirroksista. Korolaisen havainnoissa piirtäjän menneisyydessä kartuttamat kokemukset ja tulevaisuuteen kohdistamat odotukset kietoutuvat piirrosten nykyhetkeen ja muuntuvat talteen merkityksi kulttuuriperinnöksi. Piirrokset ilmentävät yhtäaikaisesti kulttuuriperinnön aineellista ja aineetonta puolta. Korolainen toteaa, että piirroksista luettavissa oleva kulttuuriperintö on metakulttuurista, mutta tämä ei kuitenkaan sisällä selkeitä tulevaisuuden rakennusaineita. Korolaisen esittämästä näkökulmasta muuntautumista tuottavaa kulttuuriperintöä ei luontaisesti olisi, ainakaan tilanteissa, joissa ihmisiä ei ole pyydetty pohtimaan tulevaisuutta kulttuuriperintöään kuvatessaan.

Kulttuuriperinnön avulla näyttää olevan mahdollista havahduttaa ihmisiä ympäristöongelmiin ja sillä voidaan tukea sosiaalista oikeudenmukaisuutta. Sen sijaan kulttuuriperintötyön soveltaminen kestävyysmuuntautumiseen on nykymenetelmillä ja nykyisellä kulttuuriperinnön ymmärryksellä haasteellisempaa. Koska kuitenkin kulttuurinen transformaatio on osoitettu yhdeksi tarvittavaksi väyläksi kokonaiskestävyyden saavuttamisessa³⁰, uudenlaisten keinojen kehittäminen kulttuuriperintötyössä on oleellista. Se vaikuttaa kulttuuriperintötyön ja museoiden kykyyn vastata nykymurroksen globaaleihin haasteisiin.

Kulttuuriperintötyön pitkät juuret ja tulevaisuus

Tulkintani mukaan tämän juhlanumeron artikkeleissa ja katsauksissa näkyy niiden käsittelemää aikaa pidemmät muinaismuistojen ja kulttuuriperinnön parissa tehdyn työn juuret. Niiden syvempi ymmärtäminen auttaisi nähdäkseni löytämään vastauksia siihen, miten kulttuuriperintötyö voisi vastata paremmin kestävyysmuuntautumisen haasteeseen ja samalla nykyisiin globaaleihin kiperiin ongelmiin ja kestävämmän tulevaisuuden rakentamiseen. Näen tämän yhtenä tärkeänä tulevana tutkimusalueena.

Museovirasto kertoo, että Suomen muinaismuistohallinnon juuret juontuvat suurvalta-ajan Ruotsista³¹. Ruotsin Riksantikvarieämbetet antaa näistä varhaisista vaiheista tietoa historiansa kuvauksessa. Ensimmäinen valtion-antikvaari (*riksantikvarie*) sai viranomaisstatuksen vuonna 1630, mistä lähtien tehtävä on täytetty katkeamattomana nauhana nykypäivään asti. Vuonna 1666 Ruotsi asetti ensimmäisenä Euroopassa antikviteettejä sääntelevän asetuksen (*Placat och Påbudh, Om Gamble Monumenter och Antiquiteter*).³²

Nämä toimet asettuvat reformaation jälkeiseen aikaan, jolloin protestanttisen uskon asemaa ja irtautumista paavin vallan alta vankistettiin Ruotsissa³³. Protestanttisen kirkon vernakulaari toiminta syrjäytti 1500-luvulta alkaen katolisen kirkon piirissä vallinneen rituaalisen latinan, mikä pyhitti symbolisesti kansankieliä³⁴. Tämä antoi yhden lähtökohdan 1800-luvun teollisen murroksen kansallisuuden rakentamiselle³⁵. Samaan suuntaan vei myös 1600-luvun antikvaarinen toiminta, joka käynnistettiin katolisuuden piiristä irtautuneen suurvalta-ajan Ruotsin kruunun tueksi³⁶ ja oli linjassa protestanttisen vallan maallisen sääntelyn lisääntymisen kanssa³⁷.

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen alkuaikoina, vuonna 1884 perustettiin autonomisessa Suomessa ensimmäinen oma muinaismuistojen säilyttämistä valvova valtiollinen toimielin, Arkeologinen toimisto, mistä nykyinen Museovirasto on kehittynyt³⁸. 1800-luvun lopulla elettiin teollisessa murroksessa ja kansallisuusaatteen rakentamisen aikakautta. Maallinen ja kirkollinen valta jäsenyivät jälleen uudelleen. Reformaatiosta lähtenyt vernakulaarin kielen ja kulttuurin arvostaminen vahvistui niin, että nationalismia saattoi luonnehtia ”kansalaisuskonnoksi”³⁹.

Nämä monisatavuotiset juuret ilmenevät nykyisessä globaalissa murroksessa kansallisen me-ryhmän toisaalta tavanomaisena, toisaalta merkityksellisenä ylläpitona ja kulttuuriperintöviranomaisten osin oletettujen näkemysten heijastamisena. Monet YK:n ja Unescon piirissä työskentelevät asiantuntijat puolestaan etsivät kulttuurisesti kestäviä keinoja tukea ihmisten ja yhteisöjen omaehtoista kulttuuriperinnön määrittelyä, joka kansallisuusaatteen sijasta tukisi globaalissa muutoksessa eläviä ihmisiä ja sosiaalista, taloudellista ja ekologista kestävyyttä.

Kansallisuusaatetta ei 1800-luvun murroksessa luotu eikä juurrutettu hetkessä⁴⁰. Nykymurroksessa vie oman aikansa löytää kulttuuriperinnön kytkenätkä kaikkiin kulttuurisen kestävyuden muotoihin. Näkisin, että antroposeeniksi⁴¹ luonnehdittuna ekokriisin aikakautena sen eteen kannattaa tehdä työtä. Yksi mahdollisuus on kehittää sekä käsitteenä että kulttuuriperintötyöskentelynä tulevaisuusperintöä, joka ei perustuisi säilyttämiseen⁴², vaan elävän perinnön muuntamiseen kulttuurisesti kestäväällä tavalla ekologisesti kestäväan suuntaan ja kulttuuriseen kestävyysmuuntautumiseen⁴³. Tämä

edellyttää kulttuuriperinnön, kulttuurin ja luonnon käsitteellisten perusteiden jäsentämistä uudella tavalla⁴⁴.

Genom kulturarvet påverkar vi alltid vår omgivning och framtiden, även om vi kanske inte gör det medvetet. Museer är en del av samhället. I dem kopplas det praktiska arbetet till tidens politiska, ekonomiska och administrativa verksamhet och syften. Jag betraktar kulturarv och museiarbete som en ändamålsenlig, samhällelig verksamhet som möter aktuella behov och bygger en önskad framtid. Kulturarv har konstaterats vara en stark och känslöframkallande form av kulturproduktion, med en särskild betydelse som en social och ekonomisk förnyare¹.

Ett kritiskt betraktande av det egna arbetet är en naturlig del av det till samhället bundna kulturarvsarbetet. Forskning inom kulturarv och museologi bidrar med ett eget reflekterande och kritiskt grepp, vilket även syns i artiklarna i detta jubileumsnummer av *Suomen Museo – Finskt Museum*. Forskningens betydelse är stor, för genom den kan man urskilja och i negativa situationer korrigera kulturarvsarbetets inverkan på människorna och omgivningen.

Sättet att påverka genom kulturarv varierar i olika sammanhang och i olika tider. Som bäst lever världen i en ny omordning, som den också gjorde då Finska Fornminnesföreningen grundades för 150 år sedan. I brytningsskeden är förändringarna så stora att de på en global nivå medför omvälvningar i vardagen och världsförståelsen som går ända in i samhällets strukturer. Nya synvinklar och praxis sprider sig brett och påverkar också lokalt.² I sådana här brytningsskeden finns det ett särskilt behov för kulturarv³. De saker som genomgår en förändring påverkar i vilka samband och ett hårdant slags kulturarv vi behöver.

Utmaningen i 1800-talets brytningsperiod

I Fornminnesföreningens tidiga skeden var det väsentligt att skapa fasta punkter för människorna i en värld som höll på att industrialiseras, mekaniseras och urbaniseras, där samhällets strukturer sökte sig nya former⁴. Med hjälp av forntiden skapades därför tanken om ett folk och en nationalitet⁵. Som Tuukka Talvio i detta jubileumsnummer konstaterar i översikten av föreningens bakgrund och dess publikationer så grundades Finska Fornminnes-

föreningen år 1870 för att främja forntidsforskning och skapa grunden för ett Nationalmuseum. Föreningen bildades för att möta sin tids behov och för att bygga en framtid.

I sin översikt öppnar Janne Vilkkuna ett perspektiv till hur föremål och forskning av dem tillhörande symboler kan belysa de strukturella förändringar som samhället genomgick under den tidsperiod då föreningen grundades. År 1865 åtskildes den kyrkliga och den sekulära makten. På församlingarnas områden tillkom nya administrativa enheter, kommuner, som behövde sigill för att bestyrka sina dokument. Den världsliga maktens kommunsigill med sina former och bibliska texter berättar med sitt symboliska språk om tankegången under denna övergångsperiod. Virpi Mäkinen analyserar i sin artikel fotografier, som berättar om det nationella strävandet och främjandet av turism i skiftet mellan 1800- och 1900-talet. Kring 600 fotografier av amatörfotografer i Mellersta Finland insamlades i början av 1900-talet till en fotografibok, som slutligen aldrig förverkligades. Dessa bilder, insamlingen och information om bildernas övriga skeden kan analyseras som en helhet, eftersom bildernas kontext finns bevarad i arkivet. Insamlingen och bildernas motiv avspeglar sådana fenomen som i tiden ansågs betydelsefulla, de behandlar Mellersta Finlands natur, landskap samt livnäringar i förändring. Med tanke på nationalitetsidealets uppbyggnad är det intressant att se att de till en mindre andel innehåller bilder på folket.

Material och där tillhörande kontextuppgifter som belyser tidigare omvärldningar är värdefulla då det kommer till att förstå brytningar i det levande kulturarvsarbetet. Forskning av tidigare förändringar ger ett nödvändigt perspektiv för uppfattningen av nutidens brytningsperiod.

Den pågående brytningens svåra frågor

Inom brytningen som nu håller på att ske har man urskilt tre övergripande fenomen i förändring, så kallade megatrender, som centralt påverkar hela samhället och dess framtid⁶. Kulturarvsarbetet kopplas till dessa och bidrar för sin del till att förstå brytningen och till att söka lösningar. Den första megatrenden består av flera ihopkopplade saker. En ny slags media- och konsumtionsmiljö förändrar människornas interaktioner. Människor, information och materiella varor rör sig intensivare och vidare än tidigare. Via dessa förändras samhällets ekonomiska, administrativa, politiska och kulturella strukturer globalt. Detta öppnar för nya verksamhetsmöjligheter, men samtidigt uppstår också nya och komplicerade spänningar mellan olika människogrupper.⁷

Association of Critical Heritage Studies (ACHS) ordnade i augusti 2020 en konferens med framtidstema⁸, som erbjöd en översikt av den aktuella, internationella diskussionen om kulturarvsarbete och forskning av kulturarv. Spänningar mellan nutida globala folkgrupper och hur där tillhörande rättvisa och jämlikhet kan behandlas i museer och i kulturarvsarbete medförde diskussion i flera olika sammanhang. Ett sätt att mildra globala spänningar och stödja jämlikhet som framfördes var att man i museer och inom kulturarvsarbetet bör behandla den kulturella mångfalden inom och mellan olika folkgrupper som ett värde inom kulturarvet. Behandling av aktuella konfliktsituationer och ställningstagande för jämlikhet inom museiarbete var en annan aspekt. Under konferensen diskuterades också avkolonisering och där tillhörande repatriering som stora globala jämställdhetsfrågor. Teman som berör jämlikhet och rättvisa är viktiga också i Finland. Till exempel har Finlands nationalmuseum nyligen tagit en aktiv roll inom repatriering då den arkeologiska Mesa Verde -samlingens människolämningar och gravgods returnerades till representanter för de Förenta staternas ursprungsbefolkning⁹.

En annan megatrend inom den aktuella brytningen är ekokrisen, det vill säga människornas ohållbara inverkan på biosfären, klimatet samt föroreningen av vattendrag och jordgrunden, som hotar att göra jordklotet obeboeligt för såväl människor som övriga organismarter¹⁰. Under ACHS-konferensen i augusti framkom detta genom museernas förmåga att väcka människornas uppmärksamhet till dessa miljöproblem, bland annat genom att i utställningar visa miljöproblem orsakade av människan.

Den tredje megatrenden är den radikala utvecklingen av ny teknologi samt dess samhälleliga och kulturella verkningar. Som exempel kan nämnas digitalisering, robotisering, artificiell intelligens och nanoteknologi, som grundligt förändrar vår vardagliga verksamhet och vårt sätt att samverka.¹¹ Inom nutidsdokumentation kan en uppföljning av dessa processer vara en del av museiarbetet. Å andra sidan öppnar teknologin nya möjligheter för utställningar. Digitalisering av material och en ny slags tillgänglighet till verksamheten och samlingarna gör dessutom att museerna ännu intensivare än tidigare kopplas till alla komplicerade globala förändringsprocesser.

Kulturarv kan ses som en målinriktad verksamhet i förhållande till tid, materiell miljö, förståelse av världen och livet¹². Med hjälp av kulturarvet använder människorna makt och inflytande på andra människor¹³ och styr sina aktioner i naturen, men ändå inte hur som helst. Kulturens, samhällets och naturens komplicerade processer påverkas av flera olika krafter. Kulturarvet har samhälleligt ansetts så viktigt att det samt därtill hörande arbete i olika tider har stötts med olika slags konventioner och avtal. I detta nummer förs direkt diskussion kring dessa i Heidi Haapoja-Mäkeläs artikel samt Leena

Marsios och Pirjo Hamaris översikt. I bägge är det frågan om Unescos konvention om tryggheten av det immateriella kulturarvet från år 2003. Finland ratificerade denna konvention år 2013. Konventionen är aktuell och typisk för den pågående brytningen, som ger deltagande och samfunden en allt större roll både allmänt och inom kulturarvsarbetet¹⁴.

Insatser för hållbar utveckling har inom de Förenta nationerna utvecklats till ett medel genom vilket man söker lösningar till de svåra frågor som påvisats genom megatrenderna¹⁵. I detta jubileumsnummer av *Suomen Museo – Finskt Museum* betraktar jag därför kulturarvet ur ett perspektiv som är kopplat till såväl hållbar utveckling som kulturell hållbarhet, ett begrepp som i nuet håller på att få en ökad betydelse. De erbjuder flera olika slags lösningar som på olika vis kan kopplas till den pågående globala brytningen och megatrenderna. I arbetet för hållbar utveckling sammankopplas kulturarvsarbete med övriga områden inom samhällelig verksamhet. Dessa erbjuder varandra ett ömsesidigt kritiskt perspektiv och därtill bör båda också betraktas kritiskt ur andra synvinklar.

Kulturell hållbarhet som en kontinuitetsbevarare

Nancy Duxbury, Anita Kangas och Christiaan De Beukelaer presenterar fyra olika slags former av kulturell hållbarhet. De analyserar dessas förmåga att främja övergripande hållbarhet och särskilt ekologisk hållbarhet. I sin första form är kulturell hållbarhet skyddandet av utvalda kulturella fenomen, med syfte att bevara dem så oförändrade som möjligt och ur ett långtidsperspektiv.¹⁶ Värde ges till saker som redan är av hög ålder och för vilka det även planeras en lång framtid. Tidigare har tonvikten lagts på materiella saker, det vill säga föremål, byggnader och människospår i naturen, men idén kan också fokuseras på immateriellt kulturarv, det vill säga kunskap, kunnighet och seder. Ett bevarande beskydd förutsätter kontinuerligt arbete i urvalet av de kulturelement som bör bevaras och placeras utanför den förändring som oundvikligen sker i kulturen och samhället samt i kampen mot den natur som bryter ner och förändrar materia.

I två av artiklarna i detta nummer betraktar skribenterna kulturarvets hållbarhet ur denna synvinkel. I dessa artiklar framkommer medvetenheten om att det materiella kulturarv som man funnit behov och möjlighet att bevara under de förändringar som sker under årtiondenas och århundradenas lopp har utvalts av slumpen och utgående från beslut gjorda för olika ändamål. Heikki Hanka beskriver illustrativt en dylik händelsekedja via Föglö kyrka på Åland från medeltid fram till nutid. Baserat på sin analys konstaterar han

kontextens betydelse. Genom studien kan han påvisa att det är de sociala relationerna och händelserna relaterade till den lokala kulturarvsplatsen som ger det materiella kulturarvet dess betydelse. Hanka definierar ett kulturarvsarbete som hållbart ifall det tar hänsyn till dessa.

Niina Uusi-Seppä betraktar en av de första byggnadsskyddade lokalerna i Finland, Sankt Henriks bönehus i Kumo. Enligt tradition skall Biskop Henrik ha tillbringat sin sista natt där. Runt det timrade bönehuset byggdes på 1800-talet ett kapell i tegel. Nuförtiden är både bönehuset och kapellet skyddade. Deras läge på banken som sluttar mot Kumo älv är problematiskt med tanke på bevarandet av byggnaderna. Klimatförändringen som leder till en ökad regnmängd komplicerar situationen ytterligare. Uusi-Seppä analyserar i sin artikel hur olika tiders skyddsåtgärder och de till dem ägnade resurserna beskriver den betydelse och det allmänna godkännande som bönehuset och den där tillhörande delade historien fått. Hon undersöker detta både utgående från lokalsamhället såväl som ur ett riksomfattande perspektiv som bygger på de olika tidernas fornminnes- och kulturarvsadministration och på den lutherska kyrkan.

Rätten till kulturarv

Undersökningar av bevarat eller skyddat kulturarv sträcker sig också till att innefatta vem som har rätt eller äganderätt till det¹⁷. Det är kännetecknande för kulturarv att det kan ge upphov till ett mentalt innehav eller en känsla av delaktighet utan något juridiskt ägarskap¹⁸. Ägarskap och delaktighet bestäms i ett mångfasetterat socialt och sociokulturellt sammanhang¹⁹. Detta konstaterar också Niina Uusi-Seppä i sin analys av skyddsåtgärderna vid Sankt Henriks bönehus. Juha Ruohonen och Kirsi Vertanen presenterar i sin artikel resultaten av de arkeologiska utgrävningar som utförts vid Partala gård i Jockas (Juva). Där hittades ett järnålders korshänge som visade att området haft en rik bosättning och kristet inflytande redan under järnåldern, i motsats till vad som antagits utgående från tidigare kunskap. Hängsmycket har gett Jockas publicitet och kopian av korset har sålts i stora mängder. Utgrävningarna som genomfördes som talkoarbete gjorde undersökningarna till en del av den lokala befolkningens vardag. Ruohonen och Vertanen analyserar utgrävningarnas och de där upphittade föremålens betydelse, både utgående från hur lokalhistorien nu kan struktureras på ett nytt sätt och hur man kan stödja lokalbefolkningens engagemang och förstärkandet av den lokala identiteten.

Liisa Kunnas-Pusa och Tarja Knuutinen analyserar i sin artikel lokalbefolkningens andel och engagemang i bildandet av det arkeologiska kulturarvet

i Norra Savolax. En äldre skildring av detta ger de berättelser som lärarstuderanden Alli Nissinen samlade in under sin samlingsresa i Idensalmi år 1887. Hon identifierade och värderade den naturkunskap som lokalbefolkningen hade byggt upp i samband med sin försörjning, vilket hjälpte till att hitta fornlämningar. Samtidigt harmades hon över deras saknade intresse för kulturminnen. Kunnas-Pusa och Knuutinen konstaterar att berättelser om det förgångna hade en större betydelse för lokalbefolkningen, eftersom de genom dessa definierade sitt eget förhållande till omgivningen. I det nutida inkluderande arkeologiska kulturarvsarbetet väcktes lokalbefolkningens intresse då experterna berättade om hemtraktens arkeologiska kulturarv, men berättelserna hade inte längre en lika stor betydelse som tidigare.

Arbetet med det immateriella kulturarvet i enlighet med Unescos konvention från år 2003 ger ett något annorlunda perspektiv på skyddandet av kulturarv. I sin översikt presenterar Leena Marsio och Pirjo Hamari dess inriktningar. Där spelar samfunden istället för experterna en central roll i definieringen och bruket av kulturarv. På det viset tänker man att olika slags kunskap, färdigheter och seder kan bevaras i en levande form. Beskyddet i detta sammanhang betyder inte att seder och bruk bevaras som sådana, utan en möjlighet för samfunden att fortsätta sin verksamhet med sitt kulturarv, som i en föränderlig värld omvandlas för att bevara sin livskraft.

Definitionen av hållbarhet som ett selektivt bevarande arbete kan öppna kulturarvets mångfald och föränderlighet. Arbetet med immateriellt kulturarv och levande tradition lyfter i en central roll fram samfunden och deras egen rätt till att definiera sitt kulturarv²⁰. Sådana arbetssätt avser definieringen av olika områdens, samfunds eller individers identiteter och inbördes förhållanden antingen genom kulturella fenomen, genom att engagera människor och samfund eller som ett arbete som utgår från lokalsamhällen. Ur den pågående brytningens globala megatrenders perspektiv har dessa en betydelse i de relationer och spänningar som uppstår mellan olika folkgrupper i förändring och rörelse. I de ovan presenterade artiklarna värderas å ena sidan kulturarvsexpertis, å andra sidan samfundens expertis i sitt eget kulturarv. Deltagandet, kulturarvets mentala ägarskap och uppbyggandet av en lokal identitet verkar också vara delvis expertstyrda, delvis samfundscentrerade.

Kulturarvsarbetets hållbara inverkan

Den andra formen av kulturell hållbarhet är enligt Duxbury, Kangas och De Beukelaer att göra kulturorganisationernas och -branschernas egna verksam-

het mera hållbar än tidigare²¹. Detta gäller till exempel museernas ekologiska fotavtryck, det vill säga bland annat energiförbrukningen eller användning och återvinning av naturresurser i museets verksamhet. Det är också möjligt att betrakta museernas och kulturarvarbetets roll som beskyddare av social rättvisa och främjare av hållbar ekonomi.²²

Heidi Haapoja-Mäkelä analyserar i sin artikel effekterna som genomförandet av Unescos konvention för immateriellt kulturarv haft in Finland. Spetsen i hennes analys träffar hur de olika sätten att katalogisera immateriellt kulturarv producerar nationella och regionala beskrivningar av oss, som en intern grupp. Analysen belyser samtidigt olika sätt genom vilka konventioner för levande kulturarv producerar utanförskap. Det är anmärkningsvärt att wiki-katalogen över immateriellt kulturarv som Haapoja-Mäkelä analyserat kan utökas av vilket som helst samfund som har ett kulturarv som passar in i Unescos teman, utan att det krävs eller efterfrågas någon nationell prägling. Trots det gick det i materialet att finna väldigt många beskrivningar av en nationell vi-grupp som understryker ingruppering och annanhet. Haapoja-Mäkelä konstaterar med hänvisning till Laurajane Smith²³ att nationalitet ofta oundvikligen ingår i kulturarvsprocessen. Det framkommer av människornas förväntningar och i detta sammanhang också i det kulturarv som de enligt konventionen själv definierat.

Ildikó Lehtinen analyserar ett museum som grundats med utgångspunkt i en aktiv persons så småningom insamlade folkdräktssamling och dess påverkan på identiteter i ett bysamhälle i östra Mari. Lehtinen lyfter fram identiteter både ur individens själv- och familjeperspektiv och samfundets perspektiv ur två synvinklar: som vi-anda och som definierad utifrån samhället. Lehtinen specificerar ett mångsidigt bruk av folkdräkter och de betydelse de fått från sovjettiden fram till nutid. I vardagen klär man sig inte längre i dem, som man gjorde under Lehtinens tidigaste fältarbeten i skiftet mellan 1980- och 1990-talet. I museet har vardagsföremålen fått en status som värdefullt kulturarv, vilket i bysamhället stöder identiteter i alla tre dimensioner.

Vad gäller kulturell hållbarhet analyserar Haapoja-Mäkeläs och Lehtinens artiklar kritiskt och nyanserat kulturarvsprocessernas inverkan på social hållbarhet som producenter av olika former av in- och utgruppering samt gemenskap. Anna-Mari Immonen och Maria Ollila begrundar i sin översikt bevaringen av romska dräkter som Nationalmuseet utfört i samarbete med romersamfundet samt dess sociala och kulturella verkan. Dessa kulturarvsaktioner och analyserna av dem belyser hur de som är involverade i musei- och kulturarvsarbete har en vilja, förmåga och möjlighet till att genomföra social rättvisa i praktiken. Även forskningen har ett ansvar i att producera social

hållbarhet genom ämnets avgränsning, frågeställning och resultat. En kritisk analys är väsentlig för att det i nutidens brytningsskede och i en värld full av spänningar skall finnas förutsättningar att undvika sådan verksamhet som skapar annanhet och i sig själv leder till att generera negativa spänningar och inte stöder uppnåendet av övergripande hållbarhet.

Kulturarv som uppmärksamhetsväckare och hållbarhetstransformation

Med den tredje formen av kulturell hållbarhet är syftet att göra människorna medvetna om ekologiska hållbarhetsproblem²⁴. I den pågående brytningen svarar detta på den utmaning som ekokrisens globala megatrend utpekat. Ur kulturarvsarbetets synvinkel handlar det om hur det vägleder folk till att uppfatta sin omgivning med dess hållbarhetsproblem²⁵. Anna-Mari Immonen och Maria Ollila ger i sin översikt av TAKO-nätverkets nutidsdokumentation exempel på dylik verksamhet. De presenterar hur man på Nationalmuseet inom ramarna för nätverkets arbete dokumenterade konsumenternas attityder till plast. Dokumentationens mål var människornas uppvaknande till plast som ett ekologiskt problem. Dess resultat kan i sin tur stödja en bredare förståelse för plastens problematiska natur. En likadan betydelse är möjlig också i Nationalmuseets dokumentation av klimataktivism. Immonen och Ollila betonar museernas roll i samhället som inflytelserika institutioner med en möjlighet att hantera också svåra ämnen. Där konstaterar de att ansvar och en själv-reflekterande granskning av den egna rollen och verksamheten är nödvändig.

Den fjärde formen av kulturell hållbarhet som Duxbury, Kangas och De Beukelaer definierat innebär kulturell transformation mot en mer ekologiskt hållbar värld. Här gäller det en omfattande förändring av världsbilden, med en följd som fundamentalt skulle förändra människornas handlingar i förhållande till naturen. Skribenterna fastslår detta som en nödvändig, men svårare form av kulturell hållbarhet att uppnå. Eftersom det är frågan om ett globalt ansvar skulle det kräva en global granskning av kulturarvsverksamheten snarare än den nationella och lokala kulturpolitik som enskilda stater idkar.²⁶ Internationella kulturarvskonventioner stöder arbetets nationella karaktär genom att definiera staterna som avtalsparter, trots att till exempel Unescos konvention för skyddandet av det immateriella kulturarvet aktivt har strävat till att flytta över definieringsmakten till samfunden²⁷.

Det arbete som i ett tidigt skede baserade sig på fornminnen har påvisat dess förmåga att skapa en framtid genom nationell konstruktion²⁸. Det nutida kulturarvsarbetet har återigen visat en tendens att skapa en bild utgående från

en nationell eller lokal vi-grupp, som Haapoja-Mäkelä konstaterar i sin artikel i detta jubileumsnummer. Att producera en förändring som siktar mot en global, såväl ekologisk som övergripande hållbar framtid innebär således nya, intressanta utmaningar för kulturarvsarbetet. Kulturarv som en förnyande, kraftfull och känslomässig kulturproduktion²⁹ skulle dock även här fungera som en lämplig lösning.

Kari Korolainen erbjuder i sin artikel i detta nummer ett intressant perspektiv på kulturarvets förmåga att skapa en framtid i allmänhet. Han undersöker tidsuppfattning och nuögonblick i en samling ritningar som samlats in under *Kansantieto*-tidningens traditionsinsamlingar på 1930-talet. I Korolainens observationer sammanflätas tecknarnas erfarenheter från det förgångna och de förväntningar som riktas mot framtiden ihop i ritningarnas nutid och förvandlas till ett kulturarv som tagits till vara. Ritningarna representerar samtidigt den materiella och immateriella sidan av kulturarvet. Korolainen konstaterar att det kulturarv som går att utläsas ur ritningarna är metakulturellt, men det innehåller ändå inte tydliga byggstenar för framtiden. Ur den synvinkel som Korolainen presenterar skulle det inte naturligt existera något kulturarv som skapar förvandling, åtminstone inte i situationer där människor inte har blivit ombedda att fundera på framtiden då de beskriver sitt kulturarv.

Med hjälp av kulturarv verkar det vara möjligt att få människor att vakna till miljöproblem och att stödja social rättvisa. Däremot är det mera utmanande att med nuvarande metoder och den nuvarande förståelsen för kulturarv tillämpa kulturarvsarbete för en hållbarhetstransformation. Eftersom en kulturell omvandling trots det har utpekats vara ett nödvändigt steg för att uppnå övergripande hållbarhet³⁰, så är utvecklingen av nya sätt att arbeta inom kulturarbetet av grundläggande betydelse. Det påverkar kulturarvsarbetets och museernas förmåga att möta de globala utmaningarna i den pågående brytningen.

Kulturarvsarbetets långa rötter och framtid

Enligt min tolkning kan man i artiklarna och översikterna i detta jubileumsnummer se rötterna i det arbete som gjorts med fornminnen och kulturarv från en längre tid än vad texterna behandlar. En djupare förståelse av dem skulle enligt min åsikt hjälpa till att hitta svar på hur kulturarvsarbete bättre kunde svara på hållbarhetstransformationens utmaning och samtidigt på de aktuella globala känsliga problemen och skapandet av en mer hållbar framtid. Jag ser detta som ett viktigt framtida forskningsområde.

Museiverket berättar, att Finlands fornminnesadministrations rötter går tillbaka till stormaktstidens Sverige³¹. Sveriges Riksantikvarieämbete ger i sin historieberskrivning en bild av dessa tidiga skeden. Den första riksantikvarien fick myndighetsstatus år 1630, varefter uppgiften fyllts obrutet fram till idag. År 1666 var Sverige först i Europa att utfärda en förordning som reglerar antikviteter (*Placat och Påbudh, Om Gamble Monumenter och Antiquiteter*).³²

Dessa aktioner gjordes i tiden efter reformationen, då den protestantiska trons ställning och separationen från påvens makt befästes i Sverige³³. Från 1500-talet framåt ersatte den protestantiska kyrkans vernakulära verksamhet det rituella latinet som dominerat inom den katolska kyrkan, vilket symboliskt helgade folkspråken³⁴. Detta gav en ny utgångspunkt för uppbyggandet av en nationalitet under 1800-talets industriella revolution³⁵. Samma riktning tog också 1600-talets antikvariska verksamhet, som inleddes som ett stöd till stormaktstidens Sverige, som brutit sig loss från den katolska kretsen³⁶ och var i linje med utökandet av det protestantiska väldets sekulära reglering³⁷.

Under Finska Fornminnesföreningens tidiga år grundades år 1884 det första statliga organet som övervakade bevarandet av fornminnen i det autonoma Finland. Detta var den Arkeologiska kommissionen, ur vilken dagens Museiverk har utvecklats³⁸. I slutet av 1800-talet levde man i en industriell omvälvning och i en tidsperiod för konstruktionen av nationalitetsidén. Den världsliga och den kyrkliga makten omorganiserades än en gång. Uppskattningen av det vernakulära språket och kulturen som fått sin början under reformationen förstärktes så att nationalism kunde beskrivas som en "medborgarreligion"³⁹.

Dessa flera hundra år gamla rötter syns i den pågående globala brytningen som ett dels vardagligt, dels betydelsefullt upprätthållande av den nationella vi-identiteten och som en avspeglning av kulturarvsmyndigheternas delvis antagna åsikter. Flera experter som arbetar inom FN och Unesco söker å sin sida efter kulturellt hållbara sätt att stödja människors och samfunds självpåtagna definiering av kulturarv, som istället för nationella ideal skulle stöda människorna som lever i en global brytning, samt social, ekonomisk och ekologisk hållbarhet.

Nationalitetsidén skapades och inrotades inte i ett ögonblick under 1800-talets brytning⁴⁰. I dagens omvälvning tar det sin egen tid att hitta kulturarvets koppling till alla olika former av kulturell hållbarhet. Jag ser det som att det inom den ekokris som också beskrivits som en antropocen tidsålder är värt att arbeta för detta⁴¹. En möjlighet är att både som begrepp och som kulturarvsarbete utveckla ett framtidsarv, som inte bygger på bevarande⁴²

utan på en omvandling av levande arv på ett kulturellt hållbart sätt mot en ekologisk hållbar riktning och kulturell hållbarhetstransformation⁴³. Detta förutsätter en omstrukturerings av de konceptuella grunderna för kulturarv, kultur och natur⁴⁴.

Katriina Siivonen

Kirjoittaja toimii Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen varajohtajana Turun yliopistossa. Skribenten är vice direktör vid Institutet för framtidsforskning vid Åbo universitet.

Katriina Siivonen (katriina.siivonen@utu.fi)

FT, dos., yliopistonlehtori, Turun yliopisto | FD, doc., universitetslektor, Åbo universitet

Viitteet | Noter

- 1 Kuutma 2019a.
- 2 Kts. / se Talve 2012, s. 358–359, 379–395; Wilenius 2017, s. xvii–xxvii; Siivonen 2008, s. 83–89.
- 3 Ks. / se Siivonen 2019.
- 4 Ks. / se Talve 2012, s. 379–387.
- 5 Räsänen 1989.
- 6 Kiiski Kataja 2016.
- 7 Kiiski Kataja 2016.
- 8 ACHS 2020.
- 9 Kansallismuseo 2020.
- 10 Kiiski Kataja 2016; kts. myös / se också Steffen et al. 2015.
- 11 Kiiski Kataja 2016.
- 12 Ks. / se Kuutma 2019a.
- 13 Kuutma 2019b.
- 14 Ks. / se Ahmas 2014.
- 15 Esim. / t.ex. United Nations 1987; 2019; 2020.
- 16 Duxbury et al. 2017.
- 17 Duxbury et al. 2017.
- 18 Grahm 2009.
- 19 Kuutma 2019a.
- 20 Ks. / se Siivonen 2017.
- 21 Duxbury et al. 2017.

- 22 Ks. / se Mattila 2018, 13; Suomen museoliitto 2010.
- 23 Smith 2006.
- 24 Duxbury et al. 2017.
- 25 Ks. / se Suomen museoliitto 2010.
- 26 Duxbury et al. 2017.
- 27 Ks. / se Blake 2019.
- 28 Ks. / se Blake 2019.
- 29 Ks. / se Kuutma 2019a.
- 30 Soini & Dessein 2016; Mickwitz et al. 2011.
- 31 Museovirasto 2020.
- 32 Ainoastaan Vatikaanivaltiossa oli tätä varhemmin joitakin muinaismuistoja koskevia säädöksiä. Riksantivarieämbetet 2020 / Endast i Vatikanstaten fanns det tidigare än detta förordningar som berörde fornminnen. Riksantivarieämbetet 2020.
- 33 Lappalainen 2014, s. 22 ja / och passim.
- 34 Sinnemäki & Saarikivi 2019, s. 41–42 ja / och passim.
- 35 Sinnemäki & Saarikivi 2019, s. 41–42 ja / och passim, ks. myös / se även Lappalainen 2014, s. 22 ja / och passim.
- 36 Vilkuna 2009, s. 34.
- 37 Lidman 2017; Lappalainen 2014, s. 199–205.
- 38 Museovirasto 2020.
- 39 Räsänen 1989, s. 17.
- 40 Räsänen 1989.
- 41 NykYTEknologialla ja ihmisten määrällä ihmisen vaikutus luonnonympäristöön on niin vahva, että sitä on alettu luonnehtia antroposeenin käsitteellä maapallon ekosysteemin perustavia muutoksia määrittäväksi ilmiöksi, ks. esim. Delanty & Mota 2017. / Med nutidsteknologin och befolkningsökningen är människans påverkan på naturen så stor att den har börjat definieras genom begreppet antropocen, som definierar de grundläggande förändringarna i jordens ekosystem, se t.ex. Delanty & Mota 2017.
- 42 Vrt. / jämför Harrison et al. 2020.
- 43 Siivonen 2020.
- 44 Ks. / se Siivonen 2018.

Lähteet | Källor

- ACHS 2020. *ACHS2020 Futures*. <https://achs2020london.com/>. Haettu / sökt 22.10.2020.
- Ahmas, Kristina 2014. *Norsunluutornin purkajat. Jaettu johtajuus ja kollektiivinen asiantuntijuus museossa*. Acta Wasaensia 318, Liiketaloustiede 130, Johtaminen ja organisaatiot. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Blake, Janet 2019. Further reflections on community involvement in safeguarding intangible cultural heritage. Teoksessa / i volymen Natsuko Akagawa & Laurajane Smith (eds.), *Safeguarding Intangible Heritage, Practices and Politics*. London & New York: Routledge, s. 17–35.
- Delanty, Gerard & Mota, Aurea 2017. Governing the anthropocene: agency, governance, knowledge. *European Journal of Social Theory*, 20:1, s. 9–38.

Duxbury, Nancy & Kangas, Anita & Christiaan De Beukelaer 2017. Cultural policies for sustainable development: four strategic paths. *International Journal of Cultural Policy*, 23:2, s. 214–230, DOI: 10.1080/10286632.2017.1280789.

Grahn, Maarit 2009. Noormarkun ruukki. Menneisyyden jäljistä kulttuuriperinnöksi. Teoksessa / i volymen Maarit Grahn & Maunu Häyrynen (toim.), *Kulttuurituotanto. Kehykset, käytäntö ja prosessit*. Tietolipas 230. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s. 107–126.

Harrison, Rodney & DeSilvey, Caitlin & Holtorf, Cornelius & Macdonald, Sharon & Bartolini, Nadia & Breithoff, Esther & Fredheim, Harald & Lyons, Antony & May, Sarah & Morgan, Jennie & Penrose, Sefryn 2020. *Heritage Futures. Comparative Approaches to Natural and Cultural Heritage Practices*. London: UCLPress.

Kansallismuseo 2020. *Suomen kansallismuseo luovutti yli sata vuotta kokoelmissaan olleet pueblo-intiaanien esivanhempien jäänteet uudelleenhaudattaviksi Mesa Verdeen Coloradoon*. <https://www.kansallismuseo.fi/fi/ajankohtaista/skm-luovutti-mesaverde-jaanteet-uudelleen-haudattaviksi>. Haettu / sökt 22.10.2020.

Kiiski Kataja, Elina 2016. *Megatrendit 2016. Tulevaisuus tapahtuu nyt*. Helsinki: Sitra.

Kuutma, Kristin 2019a. Afterword. The Politics of Scale for Intangible Cultural Heritage. Identification, Ownership and Representation. Teoksessa / i volymen Tuuli Lähdesmäki, Suzie Thomas & Yujie Zhu (eds.), *Politics of Scale. New Directions in Critical Heritage Studies*. New York: Berghahn Books, s. 156–170.

Kuutma, Kristin 2019b. Inside the UNESCO apparatus. From intangible representations to tangible effects. Teoksessa / i volymen Natsuko Akagawa & Laurajane Smith (eds.), *Safeguarding Intangible Heritage, Practices and Politics*. London & New York: Routledge, s. 68–83.

Lappalainen, Mirkka 2014. *Pohjolan leijona. Kustaa II Adolf ja Suomi 1611–1632*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala.

Lidman, Satu 2017. Kontrolli tulee ylhäältä! Saksankieliset reformaatiot ja lisääntyvä sääntely. Teoksessa / i volymen Meri Heinonen & Marika Räsänen (toim.), *Pohjoinen reformaatio*. Turun Historiallinen Arkisto 68. 2. painos. Turku: Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies & Turun Historiallinen yhdistys, s. 63–66.

Mattila, Mirva (toim.) 2018. *Mahdollisuuksien museo – Opetus- ja kulttuuriministeriön museo-poliittinen ohjelma 2030*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2018/11. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.

Mickwitz, Per & Hildén, Mikael & Seppälä, Jyri & Melanen, Matti 2011. Sustainability through system transformation: lessons from Finnish efforts. *Journal of Cleaner Production* 19 (2011), s. 1779–1787, DOI:10.1016/j.jclepro.2011.07.011.

Museovirasto 2020. *Museoviraston historiaa*. <https://www.museovirasto.fi/fi/tietoa-meista/museoviraston-historiaa>. Haettu / sökt 23.10.2020.

Riksantikvarieämbetet 2020. *Riksantikvarieämbetets historia*. <https://www.raa.se/om-riksantik-varieambetet/riksantikvarieambetets-historia/>. Haettu / sökt 23.10.2020.

Räsänen, Matti 1989. Kansankulttuuri kansakunnan identiteetin rakennuspuuna. Teoksessa / i volymen Teppo Korhonen & Matti Räsänen (toim.), *Kansa kuvastimessa. Etnisyys ja identiteetti*. Tietolipas 114. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Siivonen, Katriina 2008. *Saaristoidentiteetit merkkien virtoina. Varsinaissuomalainen arki ja aluekehitystyö globalisaation murroksessa*. Kansatieteellinen Arkisto 51. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Siivonen, Katriina 2017. Kulttuurinen kestävyys. Teoksessa / i volymen Kari Enqvist, Ilari Hetemäki & Teija Tiilikainen (toim.) *Kaikki vapaudesta*. Helsinki: Gaudeamus, 273–287.

- Siivonen, Katriina 2018. Sustainable everyday culture from glocal archipelago culture. Teoksessa / i volymen Inger Birkeland, Rob Burton, Constanza Parra & Katriina Siivonen (eds.), *Cultural Sustainability and the Nature-Culture interface. Livelihoods, Policies, and Methodologies*. London: Routledge, s. 19–34.
- Siivonen, Katriina 2019. Intangible cultural heritage will revolutionise the future. Teoksessa / i volymen Sabine Eggmann, Susanna Kolbe & Justin Winkler (eds.), *Wohin geht die Reise? Where does the journey go to? Eine Geburtstagsgabe für Johanna Rolshoven 2019, A birthday present for Johanna Rolshoven*. Basel: Akroama Editions, s. 93–97, <https://www.geruchderzeit.org/siivonen/>
- Siivonen, Katriina 2020. Metsäsuhde kulttuurisesti kestävässä tulevaisuusperintönä. *Vuosilusto* 14/2020, s. 10–23.
- Sinnemäki, Kaius & Saarikivi, Janne 2019. Sacred Language: Reformation, Nationalism, and Linguistic Culture. Teoksessa / i volymen Kaius Sinnemäki, Anneli Portman, Jouni Tilli & Robert H. Nelson (eds.), *On the Legacy of Lutheranism in Finland. Societal Perspectives*. Studia Fennica Historica 35. Helsinki: Finnish Literature Society, s. 39–68.
- Smith, Laurajane 2006. *Uses of Heritage*. New York: Routledge.
- Soini, Katriina & Dessein, Joost 2016. Culture-Sustainability Relation: Towards a Conceptual Framework. *Sustainability* 2016, 8, 167, s. 1–12. DOI: 10.3390/su8020167.
- Steffen, Will & Richardson, Katherine & Rockström, Johan & Cornell, Sarah E. & Fetzer, Ingo & Bennet, Elena M. & Biggs, Reinette & Carpenter, Stephen R. & de Vries, Wim & de Wit, Cynthia A. & Folke, Carl & Gerten, Dieter & Heinke, Jens & Mace, Georgina M. & Persson, Linn M. & Ramanathan, Veerabhadran & Reyers, Belinda & Sörlin, Sverker 2015. Planetary boundaries: Guiding human development on a changing planet. *Science* vol. 347, issue 6223, <http://science.sciencemag.org/content/347/6223/1259855>.
- Suomen museoliitto 2010. *KEKE –Museot ja kestävä kehitys*. Helsinki: Suomen museoliitto.
- Talve, Ilmar 2012. *Suomen kansankulttuuri*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 514. Uusi nidottu laitos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- United Nations 1987. *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*. New York: United Nations. <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>. Haettu / sökt 22.10.2020.
- United Nations 2019. *The Future is Now. Science for Achieving Sustainable Development. Global Sustainable Development Report 2019*. New York: United Nations.
- United Nations 2020. *Sustainable Development Goals*. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>. Haettu / sökt 22.10.2020.
- Vilkuna, Janne 2009. Yhteinen kulttuuriperintömme. Teoksessa / i volymen Pauliina Kinanen (toim.), *Museologia tänään*. Suomen museoliiton julkaisuja 57. Helsinki: Suomen museoliitto, s. 12–41.
- Wilenius, Markku 2017. *Patterns of the Future. Understanding the Next Wave of Global Change*. New Jersey: World Scientific.